

М. А. Погорецький, доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент Національної академії правових наук України,
перший проректор Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
ORCID: 0000-0003-0936-0929

РЕЧОВІ ДОКАЗИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСУАЛЬНОМУ ДОКАЗУВАННІ: ДОКТРИНАЛЬНА МОДЕЛЬ МАТЕРІАЛЬНОГО ОБ'ЄКТА, ДОКАЗОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ ТА ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ ОБ'ЄКТИВАЦІЇ ФАКТИЧНИХ ДАНИХ

У статті запропоновано доктринальне переосмислення речових доказів у кримінальному процесуальному доказуванні, вихідним положенням якого є критика законодавчої конструкції частини другої статті 84 КПК України про речові докази як «процесуальні джерела доказів». Обґрунтовано, що така конструкція має нормативно-технічний характер, але не може беззастережно визначати доктринальну природу речового доказу, оскільки зміщує джерело доказової інформації, фактичні дані, спосіб їх процесуальної об'єктивації та доказ як результат кримінального процесуального пізнання. Матеріальний об'єкт визначено як первинне джерело і матеріальний носій доказової інформації, що відображається у його походженні, призначенні, стані, властивостях, ознаках, слідах, місцезнаходженні та зв'язках з іншими об'єктами. Фактичні дані розглянуто як результат процесуального пізнання цієї інформації, а процесуальну об'єктивацію – як її закріплення у відтворюваній і перевірюваній формі із збереженням встановлюваного зв'язку з матеріальним об'єктом, способом його одержання та дослідження. Запропоновано структурно-функціональну модель: матеріальний об'єкт як джерело і носій доказової інформації ↔ доказова інформація; процесуальне виявлення, отримання, ідентифікація, фіксація, збереження та дослідження; фактичні дані; їх процесуальна об'єктивація у зв'язку з матеріальним об'єктом; речовий доказ як вид доказу; перевірка, оцінювання та використання. Сформульовано авторське визначення речового доказу як виду кримінального процесуального доказу, інформаційний зміст якого становлять процесуально об'єктивовані фактичні дані, отримані з матеріального об'єкта та невіддільні від установленого зв'язку з його доказово значущими властивостями. Розроблено критерій переважної доказової функції для розмежування речового доказу і документа, уточнено співвідношення матеріального носія та цифрових даних, запропоновано класифікацію процесуальних дефектів і функціонально-причинний алгоритм визначення їх наслідків. Обґрунтовано пропозицію щодо доктринального та законодавчого перегляду частини другої статті 84 КПК України у напрямі розмежування видів доказів, джерел доказової інформації та форм її процесуальної об'єктивації.

Ключові слова: речові докази, матеріальний об'єкт, джерело доказової інформації, носій доказової інформації, доказова інформація, фактичні дані, процесуальна об'єктивація, вид доказу, кримінальне процесуальне доказування, допустимість, достовірність, процесуальна перевірюваність, цифрові дані.

M. A. Pohoretskyi. Physical evidence in criminal procedural proof: a doctrinal model of the material object, evidentiary information and procedural objectification of factual data

The article offers a doctrinal reconsideration of physical evidence in criminal procedural proof and critically examines the statutory construction of Article 84(2) of the Criminal Procedure Code of Ukraine, which classifies physical evidence as a "procedural source of evidence". It is argued that this construction has a normative and technical function but should not determine the doctrinal nature of physical evidence because it merges distinct categories: the source of evidentiary information, factual data, the procedural form in which such data are objectified, and evidence as the result of criminal procedural cognition. A material object is defined as the primary source and material carrier of evidentiary information reflected in its origin, purpose, condition, properties, features, traces, location and relations with other objects. Factual data are treated as the result of procedural cognition of that information, while procedural objectification means fixing those data in a reproducible and verifiable form while preserving an ascertainable connection with the material object and the manner of its acquisition and examination. The proposed structural-functional model distinguishes: a material object as the source and carrier of evidentiary information; evidentiary information; lawful detection, acquisition, identification, recording, preservation and examination; factual data; their procedural objectification in connection with the material object; physical evidence as a type of evidence; and subsequent verification, assessment and use. Physical evidence is defined as a type of criminal procedural evidence whose informational content consists of procedurally objectified factual data obtained from a material object and inseparably linked to its evidentially significant properties. The article also proposes a dominant evidentiary function criterion for distinguishing physical evidence from documents, clarifies the relationship between material carriers and digital data, and develops a functional-causal approach to procedural defects. It concludes that Article 84(2) should be doctrinally and legislatively reconsidered so as to distinguish types of evidence, sources of evidentiary information and forms of procedural objectification.

© М. А. Погорецький, 2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Key words: *physical evidence, material object, source of evidentiary information, carrier of evidentiary information, evidentiary information, factual data, procedural objectification, type of evidence, criminal procedural proof, admissibility, reliability, procedural verifiability, digital data.*

Постановка проблеми. Речові докази належать до традиційних і водночас найбільш складних категорій кримінального процесуального доказового права. Їх особливість полягає у тому, що юридично значуща інформація відображається в об'єктивному матеріальному середовищі: у походженні предмета, його призначенні, стані, властивостях, ознаках, слідах взаємодії, місцезнаходженні та зв'язках з іншими об'єктами. Саме ця матеріальна основа зумовила тривалу традицію ототожнення речового доказу з матеріальним предметом або визначення останнього як процесуального джерела доказів [1–6; 9; 38–41].

Чинний КПК України нормативно відтворює таку традицію. Частина перша статті 84 визначає доказами фактичні дані, отримані у передбаченому Кодексом порядку, а частина друга тієї самої статті називає процесуальними джерелами доказів показання, речові докази, документи та висновки експертів [8]. Стаття 98, своєю чергою, визначає речові докази через матеріальні об'єкти, що були знаряддям кримінального правопорушення, зберегли його сліди або містять інші відомості, придатні для встановлення фактів чи обставин кримінального провадження [8].

На перший погляд така конструкція є достатньою для практичного регулювання. Однак її доктринальний аналіз виявляє внутрішню суперечність: якщо доказом відповідно до частини першої статті 84 є фактичні дані, то речовий доказ не може одночасно бути «джерелом доказу» у тому самому понятійному ряду. Інакше категорія, яка вже позначає вид доказу, одночасно використовується для позначення джерела іншого доказу. У результаті змішуються різні рівні: об'єктивний матеріальний об'єкт, інформація, що в ньому відображена, фактичні дані як результат процесуального пізнання, процесуальні форми їх закріплення та доказ як засіб формування й обґрунтування знання про юридично значущі обставини [11–16; 25].

Проблема не є суто термінологічною. Від того, що саме вважається речовим доказом, залежить розуміння моменту його виникнення, ролі постанови про визнання предмета речовим доказом, значення протоколу огляду, співвідношення матеріального об'єкта з висновком експерта, меж застосування правил допустимості, вимог до ідентичності та збереження предмета, а також наслідків втрати або зміни первинного об'єкта. Ті самі питання безпосередньо впливають на можливість сторони захисту перевірити походження й властивості матеріального об'єкта та заперечити проти способу інтерпретації отриманих із нього даних [10; 18–20; 22].

Особливе значення має розмежування джерела доказової інформації та її процесуальної форми. У попередніх дослідженнях обґрунтовувалося, що джерело інформації, її матеріальний або технічний носій, фактичні дані, процесуальна форма їх існування та доказ не є синонімами [12, с. 167–178; 13, с. 80–85; 14, с. 1–53; 25, с. 72–100]. Для речових доказів це розмежування набуває особливої ваги, оскільки джерело і носій інформації можуть збігатися в одному матеріальному об'єкті, але це не перетворює такий об'єкт на «джерело доказу» в логічному значенні цієї категорії.

Судова практика також виявляє нормативну невизначеність. У постанові Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 24 жовтня 2018 року у справі № 733/249/16-к висловлено підхід, за яким формування речового доказу завершується його оглядом, визнанням і долученням відповідним процесуальним рішенням, а джерелом фактичних даних щодо речових доказів є протокол огляду предмета [26]. Така позиція прагне пояснити механізм процесуальної фіксації, але водночас показує, що законодавча категорія «процесуального джерела доказів» не дає несуперечливої відповіді на питання, де саме міститься доказовий зміст і яким є співвідношення предмета з протоколом.

Цифровізація доказування ще більше загострює проблему. Фізичний телефон, сервер, накопичувач чи інший пристрій можуть бути матеріальними джерелами окремих відомостей і водночас технічними носіями цифрових даних, що існують незалежно від конкретного примірника носія. Тому фізична матеріальність об'єкта сама по собі не визначає виду доказу і не дозволяє визнати весь інформаційний масив на пристрої речовим доказом [21; 24; 29].

Отже, потребує перегляду не лише окреме визначення речового доказу, а сама логіка співвідношення матеріального об'єкта, доказової інформації, фактичних даних, процесуальної об'єктивації та доказу. Наукове завдання полягає у формуванні моделі, яка не дублює нормативну конструкцію частини другої статті 84 КПК України, а критично пояснює її межі та пропонує внутрішню несуперечливу доктринальну альтернативу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загальні проблеми доказів, фактичних даних, їх джерел, процесуальної форми, збирання, перевірки та оцінювання послідовно розроблялися у фундаментальних і сучасних працях з теорії кримінального процесуального доказування [1–5; 38–41]. Ці дослідження сформували методологічну основу для розмежування змісту доказу та процесуальних способів його одержання і закріплення, однак не усунули дискусії щодо природи категорій, перелічених у частині другій статті 84 КПК України.

Спеціальна теорія речових доказів найбільш повно представлена у монографічних працях С. О. Ковальчука та І. О. Крицької [6; 9]. У них системно досліджено поняття й ознаки речових доказів, закономірності

їх формування, способи збирання, процесуальний режим вилучення, збереження, дослідження та використання. Водночас переосмислення загальної теорії доказу та розвиток цифрових способів фіксації інформації актуалізують питання, чи достатньо визначати речовий доказ через матеріальний об'єкт і чи може такий об'єкт логічно виступати «процесуальним джерелом доказів».

Проблематика допустимості та достовірності розроблена у працях А. В. Панової, Д. Б. Сергєєвої та в сучасних дослідженнях процесуальної доброчесності [10; 18; 19; 22; 34–36]. Для речових доказів ці положення мають спеціальне значення, оскільки порушення можуть виникати не лише під час первинного отримання предмета, а й на етапах встановлення його походження, ідентифікації, пакування, збереження, спеціального дослідження та змагальної перевірки.

Окремий напрям утворюють дослідження судової експертизи та спеціального пізнання [37; 42]. Вони дають підстави розмежовувати матеріальний об'єкт дослідження і результат спеціального пізнання, зафіксований у висновку експерта. Саме це розмежування є необхідним для доведення того, що матеріальний об'єкт не може поглинатися ані протоколом, ані експертним висновком, а фактичні дані, отримані з нього різними способами, потребують власної процесуальної об'єктивації.

У попередніх авторських дослідженнях розвивалися положення про джерела фактичних даних, поняття доказу, діяльнісну природу доказування, допустимість, процесуальну доброчесність і цифрову форму доказів [11–25]. Їх загальний висновок полягає у необхідності розмежовувати джерело інформації, носій, фактичні дані, процесуальну форму і доказ. Разом із тим спеціальна доктринальна модель речового доказу, яка б виходила з критики законодавчого поняття «процесуального джерела доказів» та будувалася навколо процесуальної об'єктивації фактичних даних у зв'язку з матеріальним об'єктом, окремо не формулювалася.

Отже, не вирішеною частиною загальної проблеми є визначення того, яким чином матеріальний об'єкт як первинне джерело і носій доказової інформації співвідноситься з фактичними даними, яким є механізм їх процесуальної об'єктивації, за яких умов вони утворюють речовий доказ як вид доказу та які наслідки для цієї конструкції мають дефекти отримання, збереження, дослідження і перевірки матеріального об'єкта.

Метою статті є формування доктринальної моделі речового доказу як виду кримінального процесуального доказу шляхом розмежування матеріального об'єкта як джерела і носія доказової інформації, доказової інформації, фактичних даних та їх процесуальної об'єктивації, а також критичне переосмислення законодавчої конструкції частини другої статті 84 КПК України і визначення наслідків запропонованого підходу для отримання, збереження, дослідження, перевірки й оцінювання речових доказів.

Виклад основного матеріалу. Законодавча конструкція «процесуальних джерел доказів» та її доктринальні межі. Вихідним положенням дослідження є те, що нормативна класифікація не завжди тотожна доктринальній природі явищ, які вона об'єднує. Законодавець має право використовувати умовні юридико-технічні конструкції для регулювання практичної діяльності, однак наука повинна перевіряти їх на внутрішню логічну узгодженість. Саме такої перевірки потребує частина друга статті 84 КПК України [8].

Частина перша статті 84 встановлює родові поняття доказу через фактичні дані. Частина друга, однак, не розкриває джерела цих фактичних даних у гносеологічному сенсі, а перелічує чотири різні конструкції – показання, речові докази, документи та висновки експертів – і називає їх процесуальними джерелами доказів [8]. Уже сама граматична побудова породжує коло: речовий «доказ» стає «джерелом доказу». Якщо перше слово використовується у тому самому значенні, що й у частині першій, конструкція суперечлива; якщо в іншому, закон не встановлює відповідного понятійного розмежування.

У доктрині поняття джерела доцільно пов'язувати передусім із походженням інформації. Джерелом є той об'єкт або суб'єкт, властивості чи сприйняття якого породжують відомості про факти. Матеріальний предмет у цьому сенсі може бути джерелом доказової інформації, особа – джерелом повідомлюваної інформації, інформаційна система – джерелом цифрових даних. Носій, своєю чергою, забезпечує фіксацію, збереження, передавання чи відтворення відомостей. Джерело і носій іноді збігаються, але не тому, що закон назвав їх «процесуальними джерелами», а через фактичні властивості конкретного явища [12, с. 167–178; 13, с. 80–85].

Для речового доказу таке збігання є типовим. Наприклад, пошкоджений предмет одночасно є джерелом відомостей про механізм взаємодії та матеріальним носієм відповідного сліду. Проте із цього не випливає, що він є джерелом «доказу» як уже процесуально сформованого результату. Він є джерелом інформації, яка лише внаслідок пізнавально-процесуальної діяльності може бути перетворена на фактичні дані та набути доказового статусу.

Саме тому законодавчу формулу частини другої статті 84 доцільно сприймати як умовний нормативний перелік традиційних видів доказового матеріалу, але не як завершену гносеологічну модель. У доктринальному аспекті необхідно розрізняти щонайменше п'ять категорій: первинне джерело доказової інформації; носій інформації; доказову інформацію; фактичні дані як результат процесуального пізнання; форму їх процесуальної об'єктивації та доказ як процесуально придатний засіб формування й обґрунтування знання [14; 15; 16; 25].

Такий підхід не заперечує чинність частини другої статті 84 КПК України. Йдеться про критичне розмежування нормативної конвенції та доктринальної природи відповідних явищ. Для правозастосування норма є обов'язковою, але для науки вона залишається предметом оцінки та потенційного вдосконалення *de lege ferenda*.

Матеріальний об'єкт як джерело і носій доказової інформації. Матеріальний об'єкт є вихідною онтологічною основою речового доказування. Він існує незалежно від кримінального провадження, має певне походження, структуру, функціональне призначення, стан і систему зв'язків. Його властивості можуть змінюватися внаслідок події, взаємодії з особами, предметами чи середовищем, а такі зміни можуть об'єктивно відображати юридично значущі обставини [6; 9].

Сам факт фізичного існування предмета не створює доказового значення. Воно виникає тоді, коли походження, призначення, стан, властивості, ознаки, сліди, місцезнаходження або зв'язки об'єкта містять інформаційне відображення обставин, що мають значення для кримінального провадження. Саме цей інформаційний зв'язок дозволяє говорити про доказову інформацію.

Під доказовою інформацією у контексті речових доказів пропонується розуміти об'єктивно зумовлений зміст відображення юридично значущих фактів і обставин у походженні, призначенні, стані, властивостях, ознаках, слідах, місцезнаходженні та зв'язках матеріального об'єкта. Вона не є самостійною фізичною частиною предмета і не виникає внаслідок процесуального рішення. Її передумова – реальна взаємодія об'єкта з дійсністю.

У речовому доказуванні матеріальний об'єкт часто одночасно виконує функції джерела і носія доказової інформації. Джерелом він є тому, що саме його властивості породжують відомості; носієм – тому, що ці відомості закріплені у матеріальних характеристиках і можуть зберігатися, бути повторно сприйнятими та дослідженими. Таке функціональне збігання не усуває потреби розмежовувати сам об'єкт та інформаційний зміст, який із нього отримується.

Наприклад, ніж є матеріальним об'єктом. Слід біологічного походження, мікрочастинки, деформації, відбитки, особливості клинка, місце його знаходження чи належність певній особі утворюють різні інформаційні зв'язки з подією. Вони не є одним неподільним «речовим доказом» до їх процесуального пізнання. Один і той самий матеріальний об'єкт потенційно містить множину різних відомостей, частина яких може виявитися юридично релевантною, а частина – нейтральною.

Саме тому визнання предмета речовим доказом постановою не створює його доказових властивостей. Процесуальне рішення може зафіксувати правову оцінку об'єкта, визначити режим його зберігання та подальшого використання, але не породжує інформаційного зв'язку з подією. Цей висновок є принциповим для оцінки судового підходу у справі № 733/249/16-к [26].

Від доказової інформації до фактичних даних: процесуальне пізнання та об'єктивація. Доказова інформація і фактичні дані є взаємопов'язаними, але нетотожними категоріями. Інформація може об'єктивно існувати до початку кримінального провадження і до того, як її виявить будь-який суб'єкт доказування. Фактичні дані виникають як результат процесуального пізнання, в межах якого відповідна інформація виявляється, сприймається, фіксується, досліджується, інтерпретується та співвідноситься з предметом доказування [3; 4; 14–16].

Для речового доказування цей процес охоплює законне виявлення або одержання матеріального об'єкта, його індивідуалізацію, первинну фіксацію стану, забезпечення збереження, безпосереднє чи спеціальне дослідження, а також встановлення значення отриманих відомостей. Результатом є фактичні дані про конкретні обставини: походження предмета, механізм утворення сліду, контакт між об'єктами, належність певній особі, час чи місце взаємодії та інші юридично релевантні факти.

Однак сам факт пізнавального отримання відомостей ще не вичерпує доказового механізму. Фактичні дані повинні бути процесуально об'єктивовані. Під процесуальною об'єктивацією у цьому дослідженні розуміється закріплення результатів процесуального пізнання у передбаченій законом, відтворюваній та перевірюваній формі із забезпеченням встановлюваного зв'язку з матеріальним об'єктом, способом його одержання, суб'єктами і методами дослідження.

Процесуальна об'єктивація речового доказового матеріалу має комплексний характер. Вона не зводиться до одного документа. Обставини виявлення та первинний стан предмета можуть фіксуватися у протоколі, на фото- чи відеозаписі; ідентичність – у описі, маркуванні, пакуванні та документах передачі; спеціальні властивості – у висновку експерта; безпосередні характеристики – у судовому дослідженні. У сукупності ці елементи забезпечують відтворюваність і перевірюваність фактичних даних, але жоден із них окремо не є «джерелом» усієї інформації, яку містить матеріальний об'єкт.

Саме в цьому аспекті потребує уточнення позиція Верховного Суду у справі № 733/249/16-к [26]. Протокол огляду слід розглядати не як джерело фактичних даних замість матеріального об'єкта, а як одну з процесуальних форм об'єктивації результатів його сприйняття та контексту виявлення. Пізніше об'єкт може бути досліджений експертом або судом, і такі дослідження здатні надати нові фактичні дані, які первинний протокол взагалі не містив.

Це пояснює і значення постанови про визнання предмета речовим доказом. Така постанова не завершує пізнавально-доказовий процес і не створює доказу. Вона може виконувати організаційну та правофіксаційну функцію у чинній нормативній моделі, але доказовий статус фактичних даних залежить від законності їх отримання, належної процесуальної об'єктивації, можливості перевірки та оцінки в системі інших доказів.

Речовий доказ як вид доказу: структурно-функціональна модель. Відмова від законодавчої формули «речовий доказ як процесуальне джерело доказів» потребує позитивної доктринальної альтернативи. На нашу думку, речовий доказ слід розглядати як вид кримінального процесуального доказу, специфіка якого визначається походженням його інформаційного змісту з матеріального об'єкта та збереженням процесуально встановлюваного зв'язку між фактичними даними і цим об'єктом.

Такий підхід дозволяє уникнути двох крайнощів. Перша полягає у матеріальному редукціонізмі, коли доказом вважається сама річ незалежно від того, які дані з неї отримані. Друга – у суто інформаційному редукціонізмі, коли доказ зводиться лише до абстрактних відомостей і втрачається значення індивідуального матеріального об'єкта, його тотожності, стану та можливості повторного дослідження.

Структурно-функціональна модель має такий вигляд: *матеріальний об'єкт як джерело і носій доказової інформації ↔ доказова інформація; процесуальне виявлення, отримання, ідентифікація, фіксація, збереження та дослідження; фактичні дані; їх процесуальна об'єктивація у встановлюваному зв'язку з матеріальним об'єктом; речовий доказ як вид доказу; перевірка, оцінювання та використання.*

Ця модель не є механічною хронологічною схемою і не означає «перетворення» предмета на інформацію, інформації на фактичні дані, а останніх на інший предмет. Вона описує різні функціональні рівні одного доказового механізму: матеріальний, інформаційний, пізнавально-процесуальний, об'єктиваційний та результативний.

З урахуванням цього речовий доказ пропонується визначати як *вид кримінального процесуального доказу, інформаційний зміст якого становлять фактичні дані про юридично значущі факти та обставини, отримані внаслідок процесуального пізнання матеріального об'єкта і процесуально об'єктивовані у встановлюваному зв'язку з його походженням, призначенням, станом, властивостями, ознаками, слідами, місцезнаходженням або зв'язками з іншими об'єктами, за умови правомірного одержання, ідентифікації, належного збереження та можливості перевірки такого зв'язку.*

Запропонована дефініція розміщує матеріальний об'єкт там, де він логічно належить, – як джерело та носій доказової інформації; фактичні дані – як результат процесуального пізнання; процесуальну об'єктивацію – як умову відтворюваності й перевірки; речовий доказ – як вид доказу, а не як «джерело доказів».

Процесуальне залучення матеріального об'єкта, його ідентичність, цілісність і простежуваність. Для того щоб фактичні дані, отримані з матеріального об'єкта, могли бути процесуально об'єктивовані як речовий доказ, необхідно забезпечити правомірність залучення самого об'єкта до провадження. Під процесуальним залученням матеріального об'єкта у цьому дослідженні розуміється законне введення предмета до сфери конкретного кримінального провадження із встановленням його походження, індивідуалізацією, фіксацією первинного стану, забезпеченням збереження та створенням можливості наступного дослідження й перевірки.

КПК України передбачає різні способи одержання речей і документів. Матеріальний об'єкт може бути виявлений під час огляду або обшуку, одержаний у результаті тимчасового доступу, добровільно наданий чи отриманий іншим передбаченим законом способом [8; 17]. Об'єднана палата ККС ВС у справі № 638/18926/23 підтвердила, що факт отримання речей і документів шляхом тимчасового доступу, а не слідчої дії, сам по собі не визначає їх недопустимості [33]. Отже, вирішальною є не назва процедури, а законність конкретного способу отримання та збереження доказового зв'язку.

Ідентичність матеріального об'єкта означає процесуально встановлювану тотожність предмета самому собі на різних етапах провадження. Цілісність характеризує збереження тих властивостей, ознак і слідів, які мають доказове значення. Процесуальна простежуваність означає можливість відтворити історію поводження з об'єктом від моменту одержання до дослідження та використання.

Ці категорії передають функціональний зміст того, що в англо-американській традиції часто позначається як *chain of custody*. Механічне перенесення цієї конструкції як окремої формальної підстави допустимості до українського КПК є недоцільним. Вирішальним має бути не наявність ідеального набору документів, а можливість надійно встановити походження, тотожність, незмінність юридично значущих властивостей та історію доступу до об'єкта [18; 19; 23].

Показовою є постанова ККС ВС від 4 червня 2025 року у справі № 686/20198/22 [31]. Оцінюючи розбіжності у супровідній документації, Суд врахував сукупність індивідуалізуючих ознак упаковки та об'єкта і не ототожнив технічну невідповідність окремого реквізиту з втратою тотожності дослідженого матеріалу. Такий підхід відповідає функціональному розумінню процесуальної простежуваності.

Окреме значення має доступ сторони захисту до матеріального об'єкта. У справі № 688/2831/17 Верховний Суд аналізував обов'язок забезпечити можливість ознайомлення з речовим доказовим матеріалом у взаємозв'язку з процесуальною активністю сторони захисту [27]. З доктринальної точки зору важливим

є розмежування обов'язку держави створити реальну можливість перевірки і обов'язку сторони реалізувати таку можливість. Якщо первинний об'єкт втрачений або необоротно змінений до того, як захист міг його перевірити, вимоги до інших засобів об'єктивації і компенсаторних гарантій істотно зростають [45; 46].

Речовий доказ, протокол та висновок експерта. Запропонована модель змінює спосіб пояснення співвідношення речового доказу з протоколом процесуальної дії та висновком експерта. Протокол не є джерелом усієї доказової інформації про предмет. Він є процесуальною формою об'єктивації певного результату сприйняття: обставин виявлення, видимого стану, місцезнаходження, способу вилучення, пакування та інших зафіксованих характеристик [8; 26].

Фотографія або відеозапис так само об'єктивують лише частину інформації. Вони можуть достатньо точно передати зовнішній вигляд, взаємне розташування чи видимі пошкодження, але не замінюють властивостей, які потребують фізичного, хімічного, біологічного або іншого спеціального дослідження. Тому похідне відображення не є універсальним функціональним еквівалентом первинного об'єкта.

Водночас із цього не випливає обов'язок суду безпосередньо оглядати кожний предмет у кожному провадженні. Потреба у такому дослідженні залежить від предмета доказової суперечки. Якщо сторони оспоруєть тотожність, стан або конкретну фізичну властивість, безпосередній доступ до об'єкта може мати вирішальне значення; якщо ж відповідні характеристики не є спірними, належно об'єктивовані результати попереднього дослідження можуть бути достатніми [27].

Висновок експерта має іншу природу. Він є процесуально об'єктивованим результатом спеціального пізнання і не поглинає матеріальний об'єкт, який досліджувався [37; 42]. Експерт не створює властивості предмета, а виявляє, вимірює, порівнює та інтерпретує їх за допомогою спеціальних знань. Тому достовірність експертного результату залежить не лише від методики, а й від того, чи встановлено, що експерт досліджував саме той об'єкт, який був правомірно одержаний і належно збережений.

У справі № 236/4268/18 ККС ВС оцінював вплив процедурного порушення на результат спеціального дослідження біологічних зразків [28]. Для нашої концепції значення цієї позиції полягає у необхідності встановлювати реальний причинний зв'язок між порушенням процедури та конкретним інформаційним результатом, а не презюмувати такий вплив автоматично.

Один матеріальний об'єкт може бути інформаційною основою множинних фактичних даних, об'єктивованих різними способами. Його місце виявлення може бути зафіксоване у протоколі, зовнішній стан – на фото, мікросліди – у висновку експерта, а окремі властивості – безпосередньо досліджені судом. Ця множинність не створює кілька матеріальних об'єктів, але породжує кілька процесуально об'єктивованих доказових результатів, які повинні оцінюватися у їх взаємозв'язку.

Розмежування речового доказу, документа та цифрових даних. Критичне переосмислення категорії речового доказу потребує уточнення його меж щодо документа. Частина друга статті 98 КПК України допускає, що документи можуть бути речовими доказами, якщо мають ознаки, передбачені частиною першою цієї статті, тоді як стаття 99 окремо визначає документ [8]. Отже, один матеріальний об'єкт може бути використаний у різних доказових функціях.

Для розмежування пропонується критерій переважної доказової функції. Якщо фактичні дані отримуються насамперед із семантичного змісту інформації, спеціально зафіксованої з метою збереження, передавання чи використання, йдеться про документальний доказ. Якщо фактичні дані походять насамперед із фізичних властивостей предмета, його походження, стану, слідів, пошкоджень, матеріалу, способу виготовлення чи місцезнаходження, йдеться про речовий доказ.

Так, договір може використовуватися як документ для встановлення змісту зафіксованих умов і водночас як матеріальний об'єкт, дослідження якого дозволяє встановити підписки, дописки, послідовність нанесення реквізитів, характеристики барвника чи сліди пальців. У другій ситуації інформаційний зміст речового доказу формується не з тексту як повідомлення, а з матеріальних характеристик носія.

Подібний підхід простежується у справі № 462/1067/25, де Верховний Суд вирішував питання процесуальної долі підробленого свідоцтва про реєстрацію транспортного засобу, яке мало режим речового доказового матеріалу [32]. Для доктрини важливо, що один документальний об'єкт може одночасно містити семантичну і матеріальну доказову складову, які не слід змішувати.

Ще виразніше проблема проявляється у цифровому середовищі. Телефон, ноутбук, сервер або накопичувач є матеріальними об'єктами, але цифрові дані, що містяться на них, можуть бути скопійовані без втрати змісту, перевірені за контрольними значеннями та існувати незалежно від конкретного носія [21; 24]. Тому фізична матеріальність пристрою не перетворює всі доступні через нього дані на речовий доказ.

Постанова ККС ВС від 14 грудня 2022 року у справі № 754/10882/17 має в цьому аспекті принципове значення. Суд виходив із того, що матеріальний носій із результатами негласної слідчої (розшукової) дії, який є додатком до протоколу, не стає лише через свою матеріальність речовим доказом у розумінні статті 98 КПК України [29]. Це практично підтверджує необхідність розмежовувати матеріальний носій, інформаційний зміст і вид доказу.

ЄСПЛ у справі *Yüksel Yalçınkaya v. Türkiye* акцентував на значенні доступу до первинної цифрової інформаційної основи та можливості перевірити її надійність [46]. Для нашої моделі цей стандарт підтверджує

загальний принцип: вид доказу визначається не фізичною формою носія, а походженням фактичних даних, способом їх процесуальної об'єктивації та реальною можливістю перевірки.

Процесуальні дефекти та функціонально-причинний підхід до їх наслідків. Перехід від розуміння речового доказу як предмета або «процесуального джерела» до моделі процесуально об'єктивованих фактичних даних у зв'язку з матеріальним об'єктом дозволяє точніше класифікувати процесуальні дефекти. Порушення можуть виникати на різних рівнях, а тому не повинні автоматично мати однаковий правовий наслідок.

Першу групу становлять дефекти первинного отримання матеріального об'єкта, пов'язані з незаконністю процесуальної дії, відсутністю належної підстави, виходом за межі дозволу або істотним порушенням прав особи. Друга група – дефекти походження та ідентифікації, коли неможливо встановити, звідки походить предмет або чи є досліджений об'єкт тим самим, який був первинно одержаний. Третя група – дефекти збереження та цілісності, що створюють сумнів у незмінності доказово значущих властивостей. Четверта – дефекти пізнання та процесуальної об'єктивації, включно з неналежним оглядом, фіксацією, відбором матеріалу або спеціальним дослідженням. П'ята – дефекти змагальної перевірки, коли сторона позбавлена реальної можливості оспорити походження, стан або спосіб інтерпретації матеріалу [10; 19; 22].

Не кожний із цих дефектів є дефектом допустимості. Незаконність первинного отримання може безпосередньо поставити питання про допустимість фактичних даних. Натомість технічна помилка у маркуванні за умови надійної ідентифікації може стосуватися лише доказової ваги аргументу сторони. Невизначеність щодо тотожності об'єкта насамперед впливає на достовірність походження фактичних даних, а обмеження доступу захисту – на змагальну перевірюваність і справедливості використання доказу.

У справі № 678/428/23 Верховний Суд не визнав один процесуальний дефект достатньою підставою для автоматичного поширення недопустимості на всі наступні доказові результати [30]. Цей підхід доцільно розуміти не як загальне заперечення доктрини похідної недопустимості, а як вимогу встановлювати нормативний і причинний зв'язок між конкретним порушенням та конкретними фактичними даними.

Для цього пропонується функціонально-причинний алгоритм: *порушена вимога → її гарантійне призначення → рівень виникнення дефекту → причинний зв'язок із конкретними фактичними даними → вплив на законність отримання, походження, ідентичність, цілісність, достовірність або перевірюваність → належний процесуальний наслідок*. Такий алгоритм не є новим нормативним тестом допустимості. Його призначення – дисциплінувати судові міркування та не дозволяти ані механічно виключати доказовий матеріал через будь-який формальний недолік, ані знецінювати порушення, що реально руйнує надійність доказового зв'язку.

Водночас причинно-функціональний підхід має межі. Він не може використовуватися для нейтралізації наслідків фундаментальних порушень прав людини. Стаття 3 Конвенції встановлює абсолютну заборону катування та нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження [7]. Практика ЄСПЛ у справах *Gäfgen v. Germany* та *Jalloh v. Germany* демонструє, що характер порушеного права і спосіб одержання доказового матеріалу можуть мати визначальне значення для справедливості його подальшого використання [43; 44].

Так само процесуальна об'єктивація не може вважатися повноцінною, якщо сторона захисту фактично не має можливості перевірити ключову інформаційну основу доказу. У справі *Stoimenov v. the former Yugoslav Republic of Macedonia* ЄСПЛ підкреслив значення рівності сторін у роботі зі спеціальним доказовим матеріалом [45]. Цей стандарт особливо важливий тоді, коли первинний матеріальний об'єкт було повністю витрачено або необоротно змінено під час експертного дослідження.

Наслідки запропонованої моделі поширюються і на вирішення процесуальної долі матеріального об'єкта. Повернення, передача, реалізація або знищення речі за статтею 100 КПК України повинні оцінюватися не лише у майновому, а й у доказовому вимірі: чи збережена можливість перевірити вже отримані фактичні дані, чи потрібне повторне дослідження та чи не позбавляється сторона реальної можливості оспорити доказ [8; 32].

Напрями вдосконалення законодавчої конструкції. Запропонована модель закономірно ставить питання про вдосконалення частини другої статті 84 КПК України. В її чинній редакції під одним терміном «процесуальні джерела доказів» об'єднані різні за природою явища, що ускладнює доктринальне розмежування джерела інформації, виду доказу та форми процесуальної об'єктивації [8; 12; 25].

На рівні *de lege ferenda* доцільним є відхід від формули, за якою показання, речові докази, документи та висновки експертів є «процесуальними джерелами доказів». Більш послідовною видається конструкція, за якою частина перша статті 84 зберігає визначення доказів через фактичні дані, а частина друга встановлює їх основні види залежно від походження інформаційного змісту і способу процесуальної об'єктивації.

У такому підході речові докази виступатимуть видом доказів, фактичні дані якого походять з матеріальних властивостей, стану, походження, слідів, місцезнаходження та зв'язків матеріального об'єкта. Джерелом доказової інформації буде сам матеріальний об'єкт, а процесуальна форма забезпечуватиме належне виявлення, фіксацію, збереження, дослідження та перевірку відповідних даних.

Запропонована зміна потребує системного, а не локального перегляду всієї конструкції частини другої статті 84 КПК України, оскільки аналогічне питання постає щодо показань, документів і висновків експертів.

Саме тому у межах цієї статті формулюється принциповий напрям реформування, тоді як конкретна редакція всієї норми потребує окремого комплексного дослідження.

Висновки. Проведене дослідження дає підстави для висновку, що законодавча конструкція частини другої статті 84 КПК України, яка визначає речові докази «процесуальними джерелами доказів», має нормативно-технічне значення, але не є внутрішньо бездоганною доктринальною моделлю. Вона змішує категорії різних рівнів: джерело доказової інформації, фактичні дані, процесуальну форму їх закріплення та доказ.

Матеріальний об'єкт доцільно розглядати як первинне джерело і матеріальний носій доказової інформації. Доказове значення має не саме фізичне існування предмета, а інформаційний зв'язок його походження, призначення, стану, властивостей, ознак, слідів, місцезнаходження та зв'язків з юридично значущими обставинами.

Доказова інформація не є речовим доказом і не «перетворюється» на нього. Вона є змістом об'єктивного відображення дійсності у матеріальному об'єкті. Фактичні дані виникають як результат процесуального пізнання цієї інформації, а доказового статусу вони набувають за умови належної процесуальної об'єктивації, відтворюваності та перевірюваності.

Процесуальну об'єктивацію фактичних даних у речовому доказуванні слід розуміти комплексно. Вона включає не один протокол чи постанову, а систему взаємопов'язаних процесуальних і технічних засобів, що забезпечують встановлюваний зв'язок між фактичними даними, матеріальним об'єктом, способом його одержання, станом, збереженням і дослідженням.

Центральним результатом дослідження є структурно-функціональна модель: *матеріальний об'єкт як джерело і носій доказової інформації ↔ доказова інформація; процесуальне виявлення, отримання, ідентифікація, фіксація, збереження та дослідження; фактичні дані; їх процесуальна об'єктивація у встановлюваному зв'язку з матеріальним об'єктом; речовий доказ як вид доказу; перевірка, оцінювання та використання.* Ця модель відображає функціональні рівні доказового механізму, а не механічну послідовність перетворення одного явища на інше.

Речовий доказ запропоновано визначати як вид кримінального процесуального доказу, інформаційний зміст якого становлять фактичні дані про юридично значущі факти та обставини, отримані внаслідок процесуального пізнання матеріального об'єкта і процесуально об'єктивовані у встановлюваному зв'язку з його походженням, призначенням, станом, властивостями, ознаками, слідами, місцезнаходженням або зв'язками з іншими об'єктами, за умови правомірного одержання, ідентифікації, належного збереження та можливості перевірки такого зв'язку.

Для розмежування речового доказу і документа запропоновано критерій переважної доказової функції: визначальним є не фізичний носій, а те, з якого саме інформаційного зв'язку отримуються фактичні дані. Цей підхід дозволяє також відмежувати матеріальний цифровий носій від цифрових даних, що на ньому зберігаються.

Процесуальні порушення у роботі з матеріальним об'єктом доцільно поділяти на дефекти первинного отримання; походження та ідентифікації; збереження і цілісності; пізнання та процесуальної об'єктивації; змагальної перевірки. Не кожний із цих дефектів є дефектом допустимості. Їх наслідки повинні визначатися з урахуванням гарантійного призначення порушеної вимоги та причинного зв'язку з конкретними фактичними даними.

На рівні *de lege ferenda* обґрунтовано необхідність системного перегляду частини другої статті 84 КПК України у напрямі розмежування видів доказів, первинних джерел доказової інформації та форм процесуальної об'єктивації фактичних даних. Перспективними напрямками подальших досліджень є перевірка цієї моделі щодо показань, документів і висновків експертів, а також розроблення узгодженої доктринальної конструкції видів доказів для подальшого нормативного реформування доказового права.

Список використаних джерел:

1. Антонов К. В., Сачко О. В., Тертишник В. М., Уваров В. Г. Теорія доказів : підручник для слухачів магістратури юридичних вишів / за заг. ред. В. М. Тертишника. Київ : Правова єдність : Алерта, 2015. 294 с.
2. Вапнярчук В. В. Теорія і практика кримінального процесуального доказування : монографія. Харків : Юрайт, 2017. 408 с.
3. Гмирко В. П. Доказування в кримінальному процесі: діяльнісна парадигма. Теоретичний аналіз. Проблематизація. СМД-репрезентація : монографія. Дніпропетровськ : Академія митної служби України, 2010. 314 с.
4. Грошевий Ю. М., Стахівський С. М. Докази і доказування у кримінальному процесі : науково-практичний посібник. Київ : КНТ ; Видавець Фурса С. Я., 2006. 272 с.
5. Коваленко Є. Г. Теорія доказів у кримінальному процесі України : підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2006. 632 с.
6. Ковальчук С. О. Вчення про речові докази у кримінальному процесі: теоретико-правові та практичні основи : монографія. Івано-Франківськ : Супрун В. П., 2017. 618 с.

7. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.
8. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.
9. Крицька І. О. Речові докази у кримінальному провадженні : монографія / за наук. ред. А. Р. Туманянц. Харків : Право, 2018. 280 с.
10. Панова А. В. Визнання доказів недопустимими у кримінальному провадженні : монографія. Харків : Право, 2017. 256 с.
11. Погорецький М. А. Докази у кримінальному процесі. *Вісник прокуратури*. 2003. № 2. С. 59–65.
12. Погорецький М. А. Джерела судових доказів. *Питання боротьби зі злочинністю*. Харків : Право, 2005. Вип. 10. С. 167–178.
13. Погорецький М. А. Про співвідношення джерел фактичних даних і джерел доказів у кримінальному процесі. *Право України*. 2009. № 1. С. 80–85.
14. Погорецький М. А. Докази у кримінальному процесі: проблемні питання. *Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право»*. 2011. № 1 (3). С. 1–53. URL: <https://lj.oa.edu.ua/articles/2011/n1/11pmappp.pdf>.
15. Погорецький М. А. Теорія кримінального процесуального доказування: проблемні питання. *Право України*. 2014. № 10. С. 12–25.
16. Погорецький М. А. Нова концепція кримінального процесуального доказування. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 3. С. 63–79.
17. Погорецький М. А., Старенький О. С. Негласні слідчі (розшукові) дії як засоби отримання доказів: окремі проблемні питання. *Право України*. 2018. № 8. С. 85–106.
18. Погорецький М. А., Лисаченко Є. І. Допустимість доказів у кримінальному процесуальному праві країн Європейського Союзу та його вплив на кримінальне судочинство України. *Вісник кримінального судочинства*. 2022. № 3-4. С. 20–34. DOI: <https://doi.org/10.17721/2413-5372.2022.3-4/20-34>.
19. Погорецький М. А. Допустимість доказів у кримінальному процесі та процесуальна доброчесність: доктрини і практика (порівняльно-правове дослідження). *Вісник кримінального судочинства*. 2025. № 1-2. С. 22–59. DOI: <https://doi.org/10.17721/2413-5372.2025.1-2/22-59>.
20. Погорецький М. А. Верховенство права у кримінальному процесуальному доказуванні: методологія та практика застосування. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2025. Т. 32. № 3. С. 275–299. DOI: <https://doi.org/10.31359/1993-0909-2025-32-3-275>.
21. Погорецький М. А. Цифрові технології та докази у розслідуванні злочинів проти основ національної безпеки України: процесуальні проблеми та європейські стандарти. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. № 5. Ч. 3. С. 239–256. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.05.3.37>.
22. Погорецький М. А. Допустимість доказів у практиці Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду: перехід від формальної законності до процесуальної доброчесності. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2026. Т. 33. № 1. С. 267–302. DOI: <https://doi.org/10.31359/1993-0909-2026-33-1-267>.
23. Погорецький М. А. Докази і доказування в зарубіжних доктринах та законодавстві: порівняльно-правовий аналіз. *Вісник кримінального судочинства*. 2026. № 1. С. 181–216. DOI: <https://doi.org/10.59835/2413-5372.2026.1/181-216>.
24. Погорецький М. А. Цифрові (електронні) докази та цифрова (електронна) форма доказів: розмежування понять і його значення для кримінального процесуального доказування. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2026. № 1. Ч. 3. С. 115–125. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2026.01.3.18>.
25. Погорецький М. А. Поняття доказів у кримінальному процесі: від нормативної дефініції до сучасної парадигми доказового права. *Вісник кримінального судочинства*. 2026. № 2. С. 72–100. DOI: <https://doi.org/10.59835/2413-5372.2026.2/72-100>.
26. Постанова Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 24 жовтня 2018 р. у справі № 733/249/16-к, провадження № 51-3848км18, ЄДРСР № 77459293.
27. Постанова Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 12 березня 2020 р. у справі № 688/2831/17, провадження № 51-6064км18, ЄДРСР № 88401454.
28. Постанова Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 26 січня 2021 р. у справі № 236/4268/18, провадження № 51-3124км20, ЄДРСР № 94905297.
29. Постанова Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 14 грудня 2022 р. у справі № 754/10882/17, провадження № 51-1223км22, ЄДРСР № 107938586.
30. Постанова Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 9 липня 2024 р. у справі № 678/428/23, провадження № 51-2629км24, ЄДРСР № 120314108.
31. Постанова Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 4 червня 2025 р. у справі № 686/20198/22, провадження № 51-565км25, ЄДРСР № 128309294.

32. Постанова Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 6 жовтня 2025 р. у справі № 462/1067/25, провадження № 51-2189км25, ЄДРСР № 130860371.
33. Постанова Об'єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 1 грудня 2025 р. у справі № 638/18926/23, провадження № 51-714кмо25, ЄДРСР № 132476385.
34. Сергєєва Д. Б. До визначення поняття «доказу» за чинним КПК України. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2011. № 24. С. 212–221.
35. Сергєєва Д. Б. Проблеми визначення достовірності доказу як його властивості за новим Кримінальним процесуальним кодексом України. *Юрист України*. 2013. № 4 (25). С. 106–111.
36. Сергєєва Д. Б. Допустимість доказів в теорії та КПК 2012 року. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 3. С. 80–87.
37. Сергєєва Д. Б. Судові експертизи у кримінальному провадженні : навч. посіб. Київ : Алерта, 2025. 262 с.
38. Стахівський С. М. Теорія і практика кримінально-процесуального доказування : монографія. Київ, 2005. 272 с.
39. Шумило М. Є., Погорецький М. А. Докази і доказування. Кримінальний процесуальний кодекс України : науково-практичний коментар : у 2 т. / за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. Харків : Право, 2012. Т. 1. С. 247–308.
40. Шумило М. Є. Досудові і судові докази у КПК України. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 82–86.
41. Шумило М. Є. Юридична конструкція доказів у кримінальному провадженні. *Вісник кримінального судочинства*. 2018. № 1. С. 59–67.
42. Щербаковський М. Г. Проведення та використання судових експертиз у кримінальному провадженні : монографія. Харків : В Деле, 2015. 560 с.
43. *Gäfgen v. Germany* [GC], no. 22978/05, judgment of 1 June 2010.
44. *Jalloh v. Germany* [GC], no. 54810/00, judgment of 11 July 2006.
45. *Stoimenov v. the former Yugoslav Republic of Macedonia*, no. 17995/02, judgment of 5 April 2007.
46. *Yüksel Yalçınkaya v. Türkiye* [GC], no. 15669/20, judgment of 26 September 2023.

Дата першого надходження статті до видання: 09.07.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 27.07.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 15.09.2026